

Milenko LONČAR
Filozofski fakultet, ZadarPOZADINA PORFIROGENETOVIH ETIMOLOGIJA
ZADRA I DUKLJE¹

Porfirogenetovi oblici imena Zadra i Duklje, *Iam era* i *Diocleia*, svojevrsno su tumačenje početaka tih gradova. Za Zadar se samim imenom hoće reći kako je stariji od Rima, a Duklja se očigledno želi dičiti nazivom dobijenim po slavnome caru Dioklecijanu. Preinaka izvornih antičkih imena u znanosti se pripisuje Konstantinovo strasti za etimologijama. Člankom se želi pokazati da se s više razloga može pretpostaviti, kako su novi oblici imena stariji od Porfirogeneta, da su oni lokalni izraz opće ljudske potrebe za vlastitom vrijednošću u tuđim očima.

U Porfirogenetovu spisu *De administrando imperio* stari grad Doklea, na području današnje Crne gore, naziva se *Diokleia*, a Zadar ima čak dva imena, "uobičajeno" — *Diadora* i "na romejskom jeziku" — *Iam era*.² Na Diadoru se u ovom kazivanju neću osvrnuti.³ Imena *Iam era* i *Diokleia*, kako se zna, nisu izvorna, već su izmijenjena, očigledno s nakanom da *nomen* postane *omen*. Jer u samom spisu rečeno je da *Iam era* na romejskom znači 'odavno bijaše',⁴ a *Diokleia* se doduše ne tumači izrijeком, ali je kazano, svakako netočno, da je sazidana od Dioklecijana.⁵ Bilo bi teško povjerovati da carevo ime nije utjecalo na promjenu iz *Doclea* u *Diokleia*. Tako je inače i prihvaćeno u znanosti.⁶ Sama

¹ Neznatno izmijenjen rad koji je pročitao na Skokovim etimološkim susretima u Zadru, 8. studenoga 1990.

² Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, vol. I., Washington 1967, 122 (29/11); 162 (35/9, 11); 164 (35/9, 11); 136 (29/272-3); 124 (29/51).

³ Više o tome u: M. Suić, Zadar u »De administrando imperio« Konstantina Porfirogeneta, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru* 27-28, Zadar 1981, 16-22.

⁴ Constantine Porphyrogenitus, 136 (29/272-273).

⁵ C. Porphyrogenitus, 122 (29/11-3); 164 (35/9-11); B. Ferjančić, *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*, tom II, Beograd 1959, 63, bilj. 230.

⁶ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, 456; B. Ferjančić, *Vizantiski izvori*, 10, bilj. 5.

imena, dakle, svojevrsne su etimologije i u tom smislu valja shvatiti naslov priloga. Znanost isto tako drži kako je upravo Porfirogenet izmijenio ta dva imena dajući im značenje. Želim međutim pokušati uvjeriti Vas da je mutna imena učinilo prozirnima domaće nadahnuće. (Bojim se da mi je cilj možda prenizak, pa molim blagonaklonost prema još uvijek početniku.)

Na ime *Iam era* svrnuo je oči prije desetak godina akademik Mate Suić.⁷ On veli prvo, da ga je upravo Porfirogenet hotimično preoblikovao »kako bi mogao izvesti svoju naivnu etimologiju«; drugo, da je teško reći odakle je Konstantin došao na pomisao da Zadru pridá tako veliku starinu, veću od Rima; i treće, da je time načinio nasilje nad izvornim imenom Zadra i nad klasičnim latinitetom, »jer je pisac zacijelo znao da treće lice imperfekta glasi *erat*... a ne *era*. *Era* je vulgarni oblik koji je nesumnjivo postojao i u domaćem romanskom ("dalmatnskom") govoru, kao i u talijanskom. Stoga, bez obzira na fantastičnost svoje kombinacije, on ipak nije donio "rimski" polazni oblik *Jamerat*, već vulgarni (romanski) *Jamera*, pa bi to više bio naziv Romana ("Latina" u domaćem govoru) nego li starih Rimljana. Ako bismo se odrekli ovakve pretpostavke, morali bismo zaključiti da car nije poznao elemente latinskog jezika, što je neprihvatljivo.«⁸ Tako Suić. Napominjem usput da on svojom tvrdnjom, kako oblik *era* nije "rimski", implicitno upućuje prigovor Porfirogenetu, jer Konstantin veli da *Iam era* jest "rimski" jezik. Riječ, međutim, valja razumjeti u bizantskom ideološkom, a to znači univerzalističkom značenju, koje obuhvaća u se sve što je rimsko, od prvog Rima na Tiberu do Novog Rima na Bosporu, pa tako uključuje i jezik dalmatinskih Romana. Sam Porfirogenet na jednom mjestu veli da su Romani isto što i Romeji.⁹

Važnija je ipak neobično zanimljiva koincidencija, koja jednostavno bode oči. Rješavaju se naime i Suićeva nedoumica oko starine koja je dana gradu i prijekor zbog nasilja nad latinskim jezikom, kad se napusti njegova prva postavka, ona o carskom podrijetlu zadarskog imena. Jer kome bi bilo više stalo do toga da je Zadar stariji od Rima nego upravo Zadranima, a k tome je i ime napisano u govoru toga kraja. Uvjeren sam dakle, da je car iz Zadra dobio već gotov oblik *Iam era*, a i inače treba dobro pogledati ne radi li se o sličnom slučaju npr. kod Splita, gdje Porfirogenet *Aspalathos* tumači kao 'mala palača' a Toma Arhiđakon kao 'velika palača'. Razlika je samo u kvantiteti, pa ne bih sa

⁷ M. Suić, Zadar, 16-22.

⁸ Isto, 18-19.

⁹ C. Porphyrogenitus, 160 (33/3-4) što navodi i sam Suić u bilješci 65.

sigurnošću 'malu palaču' atribuirao Porfirogenetovoj etimološkoj strasti, premda je u znanosti stekao takav glas.¹⁰

O nazivu *Diokleia* pisao je opširnije dvadesetih godina imenodavac našem skupu Petar Skok. On pretpostavlja prvo, da je car ili netko drugi pretvorio izvorni oblik *Doklea* u *Dioklea/Dioklia* »prenašajući vrlo čestom fonetskom atrakcijom *i* iz drugog sloga u prvi«; drugo, da »ova pojava naliči na anticipiranje konsonanata težih artikulaciju iz zadnjeg sloga u prvi na početku riječi«, i treće, navodi nekoliko primjera gdje se likvidno *l* i palatalno *i* premješta iz sloga u slog, da bi, četvrto, na kraju iste bilješke odustao od glasovnih zakona koji djeluju nesvjesno i predložio tumačenje, kako je *Diokleia* »produkat sredovječne učene mašte, koja je tražila u *d* od *Doclea* lat. prijedlog *de*« uspoređujući to s Porfirogenetovim oblicima *Diadora* i *Dekatera*.¹¹

Međutim, oblik *Diokleia* je, čini se, stariji od srednjega vijeka. U djelu *Epitome de Caesaribus* nepoznatoga latinskog pisca iz druge polovice četvrtog stoljeća stoji: »*Diocletianus Dalmata... matre pariter atque oppido nomine Dioclea*.«¹² (Dioklecijan Dalmat... od majke i isto tako iz grada po imenu *Dioklea*.) Premda postoji sumnja da nešto nije u redu s tim riječima, komentator teksta je odbacuje, jer u rukopisima nema traga iskvarenosti.¹³ Ostaje dakako otvoreno pitanje, je li epitomator prvi doveo ime grada u vezu s carevim imenom. Ako ga možda i nisu preinačili sami građani Dokleje, svakako su ga prigrlili i proširili, jer nije mala stvar imati Dioklecijana za kuma.

Na Dioklecijana se i inače u Dalmaciji, njegovu rodnom kraju, čuvala topla uspomena. To se posredno da zaključiti po tonu uvodnog dijela 29. poglavlja *De administrando imperio*, gdje na samom početku čitamo: »*Car Dioklecijan jako je volio zemlju Dalmaciju i zato je doveo narod iz Rima, naselio ga u Dalmaciji, sagradio Split i Duklju*.«¹⁴ Da je Dioklecijanova ljubav prema Dalmaciji

¹⁰ C. Porphyrogenitus, 136, (29/237); S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, I, Zagreb, 1973, 48; M. Suić, Zadar, 15 i 19, etimologiju Splita pripisuje također Porfirogenetu. Slično B. Grafenauer, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata, *Historijski zbornik*, godina V, 1-2, Zagreb, 1952, 19, 28. F. Dvornik u C. Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, vol. II (Commentary) London, 1962, 101.

¹¹ P. Skok, Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena, *Starohrvatska prosvjeta*, Nova serija, I, Zagreb-Knin, 1927, 62 i bilj. 4.

¹² Sextus Aurelius Victor, *De caesaribus*, Lipsiae, 1961, 163 (39/1). Na to je upozorio već J. Kovačević, *Istorija Crne Gore*, knjiga I, Titograd, 1967, 317.

¹³ Sextus Aurelius Victor, *Historia Romana*, Amsterdam, 1733, 563, bilj. 1.

¹⁴ C. Porphyrogenitus 122 (29/3-14). O Splitu kao rodnom mjestu priče s početka 29. glave B. Grafenauer, Prilog kritici, 29; 32. R. Novaković, Neka zapažanja o 29. i 30. glavi *De administrando imperio*, *Istorijski časopis* 19, Beograd, 1972, 11-2. R. Katičić, Hoi arkhes tes Kroatikes paroysias sten Adriatike, *Problemata historika, philologica kai glossika*, *Epeirotika Khronika* 24, Ioannina, 1982, 40-1. Suprotno F. Dvornik u C. Porphyrogenitus, II (Commentary) 101.

prauzrok svega ostaloga, mogao je, čini mi se, reći najprije Dalmatinac. Inspiracija bi dakle i ovdje bila lokalna.

No potraga za što slavnijim praocem ili sugrađaninom koji je ušao u povijest nije samo dalmatinski specifikum. Već su Homeru bili pronašli kolijevku u nekoliko grčkih gradova.¹⁵ Isto tako, stati uz bok Vječnom gradu nije samo zadarska želja. U spomenutom splitskom izvještaju iz 29. glave DAI Salona je velika *kao pola Carigrada*.¹⁶ To su, po svojoj prilici, riječi domaćeg čovjeka koji nije ni vidio Carigrada, tada neusporedivog s bilo kojim gradom na svijetu.¹⁷ Ili, jedna stara kronika veli o Veneciji: »*Et propter hoc scitur quod prima constructio Rivoalti precessit constructioni Romane (civitatis)*.«¹⁸ (I zbog toga se zna da je prva izgradnja Rialta prethodila izgradnji rimskoj /rimskoga grada/.) Istovjetna misao kao i *Iam era*. Ima i modernijih primjera, kao »Ča je pusta Londra...«, a u Zadru se može čuti kako »nitko u Evropi njemu nije ravan.«

BACKGROUND OF PORPHYROGENITUS' ETIMOLOGIES OF ZADAR AND DUKLJA

Summary

Porphyrogenitus' forms of the names of Zadar and Duklja — *Iam era* and *Diocleia* — are specific interpretation of the beginnings of these towns. The name of Zadar implies that Zadar is older than Rome, while Duklja is greatly proud of being named after famous emperor Diocletian. The change of original antique names is assigned to Constantine's passion for etymologies. This article shows that there are several reasons why it could be taken for granted that new forms of the names are older than Porphyrogenitus, that they are local expression of general human need for other people's respect.

¹⁵ Leksikon suda (prema Z. Dukat, *Homersko pitanje*, Zagreb, 1987, 14, bilj. 35).

¹⁶ C. Porphyrogenitus, I, 122 (29/25-27).

¹⁷ Zaključak R. Novakovića, Neka zapažanja, 12. Suprotno F. Dvornik u C. Porphyrogenitus, II (Commentary) 101.

¹⁸ M. de Biasi, *Leggenda e storia nelle origini di Venezia*, Ateneo Veneto, 11985, 98, bilj. 3.